

KRITIKAI SZEMLE

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Nyolcadik kötet. *XVI. századbeli magyar költők művei.* Hetedik kötet 1566—1577. Közzéteszi: *Dézsi Lajos* m. akad. r. tag. Kornfeld Móric báró támogatásával kiadja a M. Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága. Budapest, 1930. Dunántúl egyetemi nyomdája Pécsen. 8-r. 503 l.

A *Régi Magyar Költők Tára*-nak 1877-ben megkezdett sorozatos kiadása Szilády Áron halálakor 1922-ben a VII. kötettel megakadt. E kötet félbenmaradt jegyzeteit az Akadémia megbízásából később Dézsi Lajos egészítette ki és bocsátotta közre 1926-ban. A kiadás további folytatását ekkor az anyagi eszközök hiánya bénította meg. Császár Elemér azonban lankadatlanul buzgólkodott a folytatás érdekében és nem várta be az Akadémia pénzügyi helyzetének azt a remélhető javulását, melytől a vállalat további sorsa függött, hanem egy Mecénást keresett és talált is báró Kornfeld Móric személyében, kinek bőkezű segítsége folytán legutóbb a vállalat VIII. kötetét is elhagyhatta a sajtót.

A közölt anyag beosztásánál az új szerkesztő általában a Szilády Áron elvei szerint járt el. Azoknak a műveknek közlését azonban, melyek kor szerint ebbe a kötetbe tartoznának, de máshol már megjelentek (pl. Pesti és a Heltai meséi, Balassa Bálint költeményei stb.), Császár Elemér javaslata alapján későbbre halasztotta. A kötetbe fölvevett közlemények a *Hartyáni Imre* (aki nem azonos a Balassa Bálint íródiákjával) és más kisebb énekmondók műveivel kezdődnek. Aztán *Bornemisza Miklósnak* a Makka-beus-testvérekről, *Hunyadi Ferencnek* és a *Lévai Névtelennak* Trója ostromáról szóló históriája, majd a *Nikolsburgi Névtelennak* és *Temesvári István deáknak* közös forrásból merített, azonos tárgyú elbeszélése következik a kenyérmezei diadalról. A továbbiakban olvashatjuk a *Sempei Névtelennak* Béla királyról és a Bankó leányáról való horvát eredetű, közismert széphistóriáját. Aztán következnek sorrendben *Temesvári János deáknak* a tatárjárásról, egy névtelen szerzőnek Turi György haláláról és *Csanádi Demeternek* János királyról szóló elbeszélése. Az utóbbi tárgya szerint a Tinódi krónikája hasonló tárgyú részének folytatásául tekinthető. A kötet nevezetesebb darabjai közé tartozik még *Enyedi Györgynek* Gisquardus és Gismundája és *Szegedi Veres Gáspárnak* Titus és Gisippusa, mely épűgy, mint az előbbi, Boccaccio Decameronján alapul, továbbá Salamon és Markalf világhíres tréfabeszédeinek prózai, valamint a Fortunátusról szóló, szintén közismert tárgyú széphistóriának verses átdolgozása.

A kötetnek helyenként egész kis értekezésekké bővülő jegyzetei pontos és részletes tájékoztatást nyújtanak a közölt művek keletkezésének koráról, szerzőjéről, forrásairól stb., úgyhogy adatgazdagságuk és alaposáguk folytán a szakkörök különös érdeklődésére tarthatnak számot. A Hartyáni Imréről szóló jegyzet bevezető részében pl. igen érdekes és ügyesen csoportosított adatokat olvashatunk az első protestáns énekeskönyvek keletkezéséről. Nagy tevékenységet fejtett ki ezen a téren *Huszár Gál*, kinek nevéhez az első protestáns graduale egybeállítását is fűződik. Az ő énekeskönyvének második részét *Bornemisza Péter* később teljes egészében átvette a maga énekgyűjteményébe. A *Szegedi Istvánról* szóló jegyzet ismerteti *Erdősi Sylvester Jánosnak* azt a lesújtó bírálatát, melyben ez egy személyes sérelem hatása alatt a Szegedi zsoldárfordítását részesítette. A *Hunyadi Ferencről* szóló jegyzet Toldy Ferencnek, a *Temesvári István deákról* szóló pedig Thaly Kálmánnak egy-egy, az irodalmi köztudatba is átment tévedését igazítja helyre, míg a Béla király és a Bankó leányával kapcsolatos sorok a forrásul szol-

gált monda egyes változatait ismertetik. Értékes adatokat és érdekes egybevetéseket közölnek továbbá az *Enyedi Györgyre*, valamint a „Salamon és Markalf”-ra, s a „Fortunatus”-ra vonatkozó jegyzetek is.

A szerkesztő azon óhajának ad kifejezést, vajha e vállalat további kötetei az eddiginél gyorsabb egymásutánban követhetnék egymást. Ehhez az óhajtáshoz mi is készséggel csatlakozunk, és reméljük, hogy a szerkesztő nagy tudása és kiváló ügybuzgalma, valamint az Akadémiának a Vigyázó-hagyaték révén az utóbbi időben lényegesen megjavult anyagi helyzete óhajlásának teljesülését lehetővé is teszi.

Márton István.

GÁLOS REZSŐ: *Mikes Kelemen Törökországi Levelei*. Irodalomtörténeti Füzetek. Szerkeszti Császár Elemér. 37. sz. Budapest. Pallas, 1930. 8-r. 37. l

A Mikes Kelemennel kapcsolatos problémák közül az irodalomtörténeti kutatás köztudomás szerint eddig még csak egyet oldott meg véglegesen, a levelek immisszilis voltát, és ezzel együtt azt, hogy a Leveleskönyv kéziratának első lapján látható P. E. betűk csak egy, az írói képzelet-alkotta egyénnek homályos, ködbevesző alakjára vonatkoznak. Emellett sem a kézirat hazahozatalának, sem a levelek keletkezésének körülményeire még nem derült elegendő fény, jóllehet főleg az utóbbi kérdéssel összefüggő tényekre irodalomtörténetíróink közül többen igyekeztek rávilágítani.

Gálos Rezső értekezése ugyanezt a kérdést teszi vizsgálat tárgyává. Kutatja Mikes szellemi életének fejlődését és gondolatvilágának kialakulását s közben olyan mozzanatokra utal, amelyek az eddigi kutatók figyelmét részben vagy egészben elkerülték.

Mikes írói egyéniségének egyik alapvető tényezője az az erős székely fajszeretet, amelyet változatos és hosszú élete végéig szívében mindig megőriz s amely a gondolkozásmódját és beszédmodorát egyszersmindenkorra determinálja. Lelkének ezt a sajátos székely jellegzetességét természetesen magával viszi a jezsuiták kolozsvári iskolájába is, ahol nemcsak a későbbi autodidakta műveltségének alapjait rakja le, hanem egyszersmind felvértezi magát a kételyt nem ismerő hitnek a sors minden változandóságában erős védelmet és szelíd megnyugvást adó paizsával. A jezsuita iskolák tanítástervében ezidőtájt igen jelentős szerepe volt Cicerónak, kinek művei az összes pogány írók közül legalkalmasabban szolgálták a jezsuiták nevelési céljait. Cicero leveleit két osztályban is olvastatják a tanulókkal, éppen abban a két osztályban, amelyeket ottléte alatt Mikes is látogatott. Itt lát Mikes először iskolai drámai előadást, itt kedveli meg a könyveket, főleg az erkölcsi irányúakat, amelyek közül később többet lefordít és átdolgoz, s amelyeket minden más irodalmi műnél többre becsül. A jezsuitáknál töltött konviktusi élet ezidőtájt egészen olyan lehetett, mint amilyenről a Mikesnél csak másfél évtizeddel idősebb Apor Péter feljegyzéseiből értesülünk. Vallás erkölcsi alapelvektől irányított komoly munkában teltek az évek a tudós páterek vezetése mellett, kik az ifjúságnak nemcsak a tanulásban voltak mesterei, hanem növendékeiknek szórakozásában és időtöltéseiben is mindig részt vettek, — így egész lelkiviláguk kialakulására elhatározó befolyással voltak.

A jezsuita nevelés-eredményezte mélyen vallásos erkölcsi világnézettel még tanulmányainak befejezése előtt Mikes II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvarába kerül, hol az új környezet lelkét egészen új benyomásokkal telíti. Ezek az új benyomások azonban nem ölthették ki belőle a maga feje szerint gondolkozó székelyt s emiatt épúgy nem formálták át igazi udvari emberré, mint a fejedelem kamarásától ráadott libéria. Csak azokat a szokásokat veszi föl, amelyeket egyéniségével és gondolkozásmódjával összeférőknek talál. Rákóczival bensőséges, bizalmas viszonyba sohasem jut. Ambár természeténél fogva társaságkedvelő, csevegni szerető ember, azért hallgatni is jól tud. Feltűnő, hogy mennyi mindent elhallgat leveleiben, hogy a fejedelemről semmi bizalmas dolgot nem közöl. Hűséges, őszintén ragaszkodó szolgája maradt urának mindvégig, de diplomáciai terveinek részesévé nem lett soha.

Hogy a franciaországi tartózkodás nagy élményei milyen hatással lehetnek Mikes lelkivilágára, azt Gálos a Szatmári Király Adám naplójából igyekszik kikövetkeztetni. Nézete szerint őt is bizonyára jobban érdekelték a külföltele vásári látványosságok, mint a színházak, képtárak és múzeumok. De ha ezeket nem méltatta is kellő figyelemre, mindazonáltal maga előtt látta és szemlélte a XIV. Lajos fényes Párisának pompázó életét, ami épúgy maradandó hatással lehetett rá, mint azok a könyvek, melyekkel a fejedelem gondoskodása megismertette, s amelyek egyre jobban éleszthették benne az olvasáshoz való kedvet. Ez a hatás azonban nem volt mély s nem volt döntő fontosságú Mikes lelkivilágának kialakulására, minthogy műveltségének inkább csak keretet, nem egyszersmind tartalmat is adott. Ez a keret később mégis eléggé alkalmasnak bizonyult arra, hogy az újabb életviszonyok által rákényszerített önműveléshez megfelelő alapul szolgáljon.

Ezen érdekes megállapítások után szerző a további kutatásait irányító kérdéseket így fogalmazza meg: 1. Honnan van Mikes francia műveltsége? 2. Hogyan jöhettek létre a mindenképen nemesebb formaérzekre valló Levelek? 3. Hogyan tér vissza Mikes erkölcsi tartalmú fordításaihoz?

A Levelek megírásához szükséges francia műveltséget Mikes nem Franciaországból vitte magával, hanem csak később, törökországi tartózkodása alatt önművelés útján szerezte meg. Lényeges segítséget nyújtott neki ehhez mind a Bonnacné-val, mind a Saussure-rel való ismeretsége. A Levelek írását aligha kezdhette akár egykorúan, akár levélformában. Valószínűbb az a föltevés, hogy mindjárt partraszállásuk után, talán már Drinápolyban rövid naplójegyzeteket készített, mivel az itteni kényelmetlen szállás-viszonyok módfelett alkalmatlanok voltak a nagyobb írói munkát, megfelelőbb helyet és több időt igénylő levélíráshoz. A jenikői tartózkodás ideje alatt nyílik meg előtte Madame Bonnac francia levegőjű szalonja, egy kis darab Franciaország, ahová gyakran eljárt, s ahol igen jól érezte magát. Kétségkívül nagy hatással volt rá ez a szellemes, művelt nő, akinek társasága és bizonyára könyvei is nagyot lendítettek az ifjú Mikes kulturális fejlődésén, s akit nem győz eléggé magasztalni ezidőtájból keltezett leveleiben. Szerző itt nem teszi vizsgálat tárgyává azt az önkéntelenül felvetődő kérdést, vajjon a Bonnacné rokonszenves, vonzó egyénisége nem szolgálhatott-e legalább részben modellül az író számára az „édes néni“ alakjának elképzeléséhez.

Mikes csak a hazatérésről való végleges lemondása után kezd behatóbban foglalkozni az írással. Olvasmányaiából fordítgat és közben naplóját írja: feldolgozza régebbi jegyzeteit, beleszővögetvén érdekesebb élményeit és halomlásait. Levelekké csak később dolgozza át a naplót. De a levélformára nem Bonnacné tette figyelme, még kevésbé a közismert francia levélgyűjtemények. Bonnac-ék távozása után D'Andrezel lett az új francia követ s a következő években sok francia ember fordul meg Rákóczi udvarában (pl. Bechon, Braillon, a két Vigouroux stb.), akiknek révén Mikest a francia kultúrának egy újabb áramlata érinti. D'Andrezel előzékeny figyelmessége folytán a nevezetesebb francia és más nyelvű hírlapok és folyóiratok eljutnak a Rákóczi rodostói udvarába, így a Mikes kezeibe is, kinek irodalmi tervei ily módon egyre határozottabb irányt vesznek. Hogy naplójának átdolgozásánál a levélformában állapodik meg, de főleg hogy Leveleskönyvével irodalmi célt akar szolgálni, arra César de Saussure-nek Rodostóba érkezése s a vele kötött ismeretség volt döntő hatással. Saussure leveleit azonban aligha olvasta. Mikes Leveleskönyvének első része Saussure eltávozása és Rákóczi József Rodostóba érkezése közötti időben nyerte mai alakját.

Mikesnek egész szellemi műveltsége teljesen a XVII. század irodalmában gyökerezett. Olvasmányainak túlnyomó részét erkölcsi tartalmú könyvek tették. Bár a rodostói francia környezet tagjai eléggé ismerték és érezték a felvilágosultság szellemét, s bár kétségtelen, hogy az ő közvetítésükkel Mikes is hallott róla: mégis bizonyosnak látszik, hogy ez a szellem a Leveleskönyv írójának lelkét teljesen érintetlenül hagyta. Az idők ez új eszmeáramlatától megkímélt, öregedő Mikes életének második felében visszatér erkölcsi könyveikhez. Ezeknek olvasgatásában és fordításában keres magának pihenést, vígasztalódást és megnyugvást. A fordítások kézírata így egyre szapo-

rodik és terjedelemben lassankint felülmulja a Leveleskönyvet, melyet szerzőjük amazoknál nyilvánvalóan kevesebbre becsül és miattuk sok időn át meglehetősen el is hanyagol. De azért néha-néha előveszi ezt is. Ir olykor bele egy-egy levéllel formált részletet a fordított művekből, míg végül az 1758. év karácsonyán megírja megható szépségű utolsó levelét. Ez az utolsó levél nemcsak az egész műnek méltó befejezése, hanem beszédes bizonyítékát nyújtja annak, hogy a pesszimista irányú janzenizmusnak ezidőtájt Európa szerte fujdogáló szellője is észrevétlenül suhant el az írónak a ker. kath. hitben megnyugvást kereső, szelid lelke felett.

Íme a Gálos értekezésének főbb adatai és megállapításai.

Ezeknek felsorolása és fejtegetése kapcsán mindenütt figyelembe veszi az eddigi eredményeket s helyenkint ki-kitér a többi kutatók véleményeire is, melyek közül némelyekhez hozzájárul, másokat helyesbít. Habár nézetei a lehetőség szerint mindenütt gondosan megokoltak és eléggé helytállóak, mégis nyilván láttatják az olvasóval, hogy az adatok hiányossága milyen erős akadályokat állít a kutató elé, s mennyire megnehezíti a teljesen biztos megállapításokat. Gálosnak épen az az egyik nagy érdeme, hogy új adatokat fedezett fel és új szempontokból vette vizsgálat alá a tárgyat. A másik pedig az, hogy a legnehezebb Mikes-problema mélyére tekintvén, eredményes kutatásával a kérdésnek végre megoldása felé, a felderíthető adatok hiányossága ellenére is, igen jelentős lépést tett. Kétségtelen, hogy értékes tanulmányával nagyban hozzájárult a Leveleskönyvre vonatkozó ismereteinek bővítéséhez és tisztázásához.

Bár mások is követnék őt e kérdéssel való foglalkozásban, mert igaz ugyan, hogy a magyar irodalomtörténetírás sokat tett már ezen a téren, de azért még ma is teljesen időszerűek Négyesy Lászlónak egy negyedszázaddal ezelőtt mondott szavai: „Mikes még továbbra is sok anyagot nyújt nemcsak a szívnek, hanem a kutató elmének is. A reá vonatkozó tanulmányok még soká merítik ki a hozzá fűződő kérdéseket.“

Márton István.

TOLNAI VILMOS: *A nyelvújítás*. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1929. 8-r. 240 l. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve II. k. 12. f.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága még 1920-ban elhatározta, hogy kiadja a magyar és finnugor nyelvtudomány kézikönyvét. Ebből az összefoglaló műből az elmúlt tíz év alatt nyolc füzet jelent meg. A legújabb kiadvány Tolnai Vilmosnak fenti tanulmánya.

A nyelvújítás a nyelv fejlődésének mesterséges irányítása. Talaja az frott nyelv. A szándékosság háromirányú: tisztító, bővítő és szépítő. A teremtő ihlettel munkálkodó nyelvújítóval szembehelyezkedik a történeti fejlődés elvére és a nyelvtudatra hivatkozó ortológus. E két tábor között zajlanak le a nyelvújítás harcainak.

A nyelvújítás okai: a szükség érzése (belső ok); idegen nyelv uralma (pl. a latin), fordítás, művelődés, külföldi példák, szépségre való törekvés, tudományos elméleti okok, politikai tényezők, a véletlen (külső okok). A nyelvújítás terjesztői a hírlapirodalom, a levelezés, szótárak, oktatás, irodalom s némileg az élő nyelv is. Az utánzás ösztöne is segít.

A nyelvújítás más nyelvekben is megtörtént. A magyar nyelvújítás kezdetei a kódexek koráig nyulnak vissza, utolsó hullámai pedig a XIX. század végét érintik. Főkorszaka a XIX. század második és harmadik évtizede. A XVIII. század előtti jelenségek szórványosak és elszigeteltek. Nevezetesebb nyelvújítók: Geleji Katona István, Apáczai Csere János, Gyöngyösi István.

Irodalmunk megújodása, amely erős nemzeti öntudatot és erkölcsi érzéket ébresztett (Dugonics András, Baróti Szabó Dávid), adta az első lendületet. 1780-ban jelenik meg az első magyar újság, a Magyar Hírmondó. Ehhez fűződik a nyelvújítási harc első korszaka. Rát Mátyás szerkesztője a jégtörés érdeme. Az ő követője Bartzafalvi Szabó Dávid, akinek szertelenségei fölkeltek az ellentmondást s ezzel a nyelv ügye az érdeklődés körébe kerül. Főlébred

az ortológia, megkezdődik a harc. Kisebb ötletszerű vélemények után az első összefoglaló mű a Debreceni Grammatika. Rideg, tételes álláspontra helyezkedik, de rendszeres tudományos munka.

A szaktudományokban való nyelvújító mozgalmat erős nemzeti érzés táplálta. A pályatételek értékes elméleti művek megírására szolgáltak ösztönzésül és gyakorlati eredményük is volt. A szépirodalomban főleg a fordítások hemzsegték az új szavaktól. Egyik legszerencsésebb nyelvújítónk Csokonai vitéz Mihály. Kazinczy Ferenc fogsága (1794–1801.) előtt elméletileg ugyan ortológus volt, de fordított s átdolgozott műveiben ő is használt új szavakat, sőt maga is alkotott. Eljárásában a szépet tekintette vezetéspontnak. Fogságából visszatérve megdöbbenve látta, hogy a Révai–Vergesgy-féle ortológia bilincsbe akarja verni a nyelvet, a debreceni vaskalaposokkal pedig nem lehet okosan beszélni. A nyelv szépségének fejlesztésére vonatkozó eszméit magánlevelezésben fejtegette, később azonban érvényre is akarta juttatni. Tudta, hogy ez küzdelem nélkül nem sikerül, ezért maga idézte azt föl, mert az eszmék harcától várta a jobb jövőt. Nemzeti életünk megújítását jelezték már az előző tollesaták is (prozódiai harc, jottistapsilonista háború, árkádiai pör), de az egész országra kiterjedő nyelvújítási harc most kezdődött. Kazinczy hadüzenetnek a Magyar Régiségek és Ritkaságok kötetét szánta (1808.), amelynek utószavában döf egyet a debreceni grammatikusokon. Megindult a harc. A közvélemény két táborra oszlott, a különböző hozzászólások bő anyagul szolgáltak a további küzdelemre.

A Tövisiek és Virágok e. epigrammagyűjtemény (1811.) nyomán indult küzdelem nem szolgálta az irodalmi ízlés fejlesztését úgy, mint azt Kazinczy szerette volna; ellenfelei csak nyelvbéli újításait és nézeteit támadták, így lett a vitából nyelvújítási harc. Dayk- és Bárótz-életrajzában (1813–14.) is elhintette eszméit: több színre kell törekedni; a nyelvben nem a szokás a fő törvény, hanem a nyelv ideálja; az írónak joga van változtatni a fejlődés érdekében.

Az ortológusok nem igen tudtak tövisszúrásaira válaszolni; a gúny fegyveréhez fordultak s megszületett a Mondolat (1813.), amely ugyan főképpen a szertelenségek ellen irányul, de mellékesen Kazinczyt is csipkedi. Kazinczy helyett barátai, Szemere Pál és Kölcsey Ferenc, feleltek (1814.), amiért az ortológusok nagyon megharagudtak Kazinczyra. A küzdelem tovább folyt. 1817-ben végre megindult a Tudományos Gyűjtemény e. folyóirat, amelyben a nyelv körüli viták is helyet kaptak. Nemsokára az ortológusok komolyabb képviselői annyira engedtek merevségükből, hogy Kazinczy elérkezettnek láttá az időt a harc befejezésére. Ennek érdekében írta rendkívüli gonddal összeállított „Orthologus és Neologus“ e. tanulmányát (Tud. Gyűjt.) Főelvé: mindazt, amit minden nyelv ideálja megkíván, a magyar nyelv természete nem tilt, az ízlés még javasol is, s a szükség multhatatlanul parancsol, meg szabad tennie az írónak.

Kazinczy diadalát harangozza be Teleki József műve (*A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által*), amely a következőket mondja: Az író csak javasol; nem köti meg a szokás, sőt azon változtathat is, ha szükséges; a nagy félénkség veszedelmesebb a vakmerőségnél. Lassanként elcsöndesedett a vihar. A legjobbak belátták a nyelvújításnak nemcsak szükségét, hanem lehetőségét is. Az új költők ihlete kellett ahhoz, hogy teljessé váljék az, amit Kazinczy kezdett. Legjelentősebb gyakorlati nyelvújítónk Széchenyi. Az Akadémia szótárszerkesztő-bizottságába bekerültek Kazinczy párthívei, így ezek a szótárak szentesítették a nyelvújítás eredményeit (30-as, 40-es évek). A tudományos műnyelv megmagyarosodása is rohamosan haladt előre. Meg is ártott a túlbuzgóság; annyira elszaporodtak a szócsinálók, sőt ez a felelőtlenül végzett eljárás még kánonszerű foglalatot is kapott Bugát Pál Szócsintanában (1857. *szókat csinálni tanít*), hogy ez már tiltakozásra hívta Toldyt, Ballagit és Brassait, akik megrótták a szertelenségeket. Ennek a tiltakozásnak tudatosítására és rendszeresítésére indult meg 1872-ben a Magyar Nyelvőr, amelynek lelkes írógárdája, Szarvas Gáborral az élén, eredményesen emelte föl szavát a szertelenkedők és szertelenségek ellen, amivel különösen a már majdnem érthetetlenül magyar tudományos műnyelvnek tett nagy szolgálatot.

A nyelvújítás módjai a következők: 1. elavult szavak felújítása; 2. tulajdonnevek közszóvá való tétele; 3. tájszavak általánosítása; 4. idegen szavak magyaros hangzásúvá való módosítása és 5. fordítása; 6. összetétel; 7. képzés; 8. elvonás; 9. csonkítás; 10. az összetétel egyik tagjának önállósítása; 11. rövidítés; 12. másféle módok. A nyelvújítás eredménye: szókészletünk e száz év alatt megnövekedett, stílusunk megtisztult és megszépült.

Blédy Géza.

DR. EGYED ISTVÁN: *A kisebbségi kérdés.* Aktuális problémák. Kiadja a Magyar Külügyi Társaság. Szerkeszti Radisics Elemér. III. füzet. Budapest, 1930. 8-r. 57 l.

Egyed István egyetemi nyilv. r. tanár legújabb munkája a kisebbségi problémát öt alapvető kérdéssel át járja elénk. Ezek: *A kisebbség fogalma, a kisebbség személyi köre, a kisebbségi tudomány, kisebbségi jogrendszerek és a kisebbségi jogok érvényesítése.* Az első részben kimutatja, hogy a nemzeti kisebbségi kérdés államon belül merül fel, mégis nemzetközi érdekű, s ezért a kisebbség jogait nemzetközi szerződések biztosítják. A kisebbség mint lakosságcsoporthoz nem mennyiségi, hanem minőségi fogalom, s így a lakosságnak azt a részét jelenti, mely az állam jellegét megadó részen (rendszerint többségen) kívül áll. Az állam jellegét pedig általában az adja meg, hogy milyen nemzeti eszme érvényesítésére létesült. A homogén nemzeti állam mellett, ha egy állam területén több nemzetegyeniség él, nemzetiségi állammal beszélünk. Ez utóbbi esetben az uralkodó nemzet mellett nemzetkisebbségeket különböztetünk meg. A nemzeti kisebbségek mellett az újabb szerződésekkel védett faji, vallási és nyelvi kisebbségek csak másodlagos jelentőségűek. Ha a faji, nyelvi és vallási kisebbség nem egyuttal nemzeti is, úgy részükre a nemzeti egyenjogúság, illetve a vallásszabadság biztosítja az államon belül a megfelelő jogi helyzetet. Majd szerző a kisebbségi kérdés egyetemesége mellett foglal állást, melynek vizsgálatát és megoldását elől egy állam sem térhet ki. A kisebbségi öntudat fokozatai szerint megkülönböztet passzív és aktív kisebbségeket. Az előbbieket sorsa az állam belső kérdése, az utóbbiaké ellenben nemzetközi probléma. De nem lehet a kisebbségi fogalom nélkülözhetetlen alkotórésze a kisebbségek állami elismerése, úgyszintén az egyes kisebbségek nemzetközi elismerése sem jelenti azt, hogy más kisebbségek nem lennének. A nemzetközi szerződésekben való külön megemlítés csak fokozottabb védelmet jelent. Végül kiterjeszti a kisebbség fogalmát a nem állampolgárokra is, akikre az államnak szintén figyelmet kell fordítania. — A kisebbségek személyi körénél az állampolgárság kérdését tárgyalja, az önkéntes bevallásos rendszer mellett foglal állást a kisebbségi statisztika és kataszter feladatait vizsgálva. — A kisebbségi tudomány alapja a statisztika, melyet a kisebbségi célok irányába kell beállítani. Ez a cél a kisebbségek emberi és polgári jogainak megvédése az állam jellegét megadó csoporttal szemben. E cél érdekében rá kell mutatni a kisebbségi kérdés megoldásának történelmileg kialakult és elméletileg elképzelhető módjaira és így ki kell dolgozni a kisebbségi politika elvi frontját. A kisebbségi védelem indokai között reámutat arra a körülményre, hogy a Páris-környéki békeszerződések a wilsoni elvek megsúfolásával Európa kisebbségeit 48 millióra szaporították és utal Clemenceau híres levelére, melyben a kisebbségvédelem megindokolása le van fektetve. A kisebbségvédelem szempontjából Európa államai négy csoportra oszthatók: a) békeszerződésekben kötelezettségeket vállalt; b) a külön kisebbségi szerződést kötött; c) a Nemzetek Szövetségébe való felvételkor kötelező nyilatkozatot tett és d) a kölcsönös kisebbségi szerződést kötött államokra. Mindezen szerződések célja: a szuverenitás korlátozása az államok nyugodt fejlődése és a nemzetközi béke érdekében.

A kisebbségi kérdés megoldásának öt fő jogi rendszerét különbözteti meg. Ezek: a) jogegyenlőségi, aránylagossági, az önkormányzati (területi és személyi autonómia), szövetségi rendszer és a kisebbség átutalása más államba. Mindenik előnyeit és hátrányait latba vetve úgy találja, hogy az egyes rend-

szerek alkalmazását az illető kisebbség lélekszáma, települési viszonya, történelmi multja és kulturális foka dönti el. A kisebbségi jogok érvényesítése részben az érdekelt egyesekre, részben a kisebbségekre, mint testületekre hárul. Az államon belül az állam hatóságai és bíróság előtt történik az alaptörvény jelleggel bíró és nemzetközi szankciók alá eső jogok érvényesítése. A Nemzetek Szövetségének védelme három irányban érvényesül: 1. A kisebbségvédő rendelkezés módosításához a szövetségi tanács többségének hozzájárulása kell; 2. a szövetségi tanács bármely tagjának javaslatára ellenőrizheti a kötelezettségek betartását; 3. a kisebbségvédő rendelkezések tekintetében az érdekelt kormány és a tanács tagjai közt felmerült jogi és ténybeli eltérések — mint nemzetközi viták — a Nemzetközi Állandó Bíróság végérvényes döntése alá tartoznak. Mivel pedig az 1929-ig elfogadott 143 petíció közül csak 18 került a tanács elé, a bíróság pedig csak 2 esetben adott döntést, a kisebbségi védelem és eljárás reformjára van szükség. A haladás útjának kijelölésével fejezi be a szerző érdekes és értékes fejtegetéseit, melyet a következő pontokban határoz meg: a kisebbségi védelem kiépítése, a kisebbségi kötelezettségek végrehajtásának hivatalból való ellenőrzése, a kisebbségi panaszjog kiterjesztése minden állam kisebbségére, a kisebbségi eljárás reformja, mely szerint a panaszokat egy külön állandó bizottság kontradiktórikus módon tárgyalná, a bírói védelem mindkét részről való biztosítása. Ezek a reformok egy általános kisebbségi törvénykönyv kidolgozásával valósíthatók meg.

Mikó Imre.